

WEISZ BOGLÁRKA*

A magyar gazdaság moztatórugói a középkorban

Az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet
Kutatócsoport programja

A gazdaság működése, folyamatos változása szorosan összefügg azokkal a gazdasági életet meghatározó, irányító tényezőkkel, amelyekkel az ország, a városok, az uradalmak és a falvak szintjén egyaránt találkozunk. E szintek hatást gyakoroltak egymásra. A központi hatalom a középkorban háttérrel biztosított a gazdasági élet működéséhez, ahhoz azonban, hogy ezt garantálni tudja, a mindenkori uralkodónak alattvalóira adót kellett kivetnie, bár az ebből befolyt összeg a kincstár bevételeinek csak egy részét jelentette. A gazdasági élet működésének nélkülözhetetlen tényezője a pénzverés, mely Nyugat-Európától eltérően – a királyi család tagjain túl néhány kivételtől eltekintve – az egész középkoron át a király kizárólagos joga maradt. Mindezek kézbe tartásához szükség mutatkozott egy önálló intézményrendszerre, a kamarai hálózatra, mely – amellett, hogy az adóztatást, illetve a pénzverést működtette – a gazdasági élet egyes szektorait (például bányászat, bányászati termékekkel folytatott kereskedelem) is a felügyelete alatt tartotta. A gazdaság fejlődése ugyanakkor az intézményhálózatban is változásokat idézett elő az idők során. Az intézményrendszer vezetői pedig sok esetben nem csak a gazdasági élet irányítói, hanem aktív szereplői is voltak.

Az uralkodó törvényeket hozott, kiváltságokat adományozott (például vásárlás vámengedélyek, kézműves privilégiumok), amelyek befolyásolták a gazdaság működését. E kiváltságok birtokában a városok, egyházi és világi földesurak saját gazdálkodást folytattak, mely nemcsak függött az uralkodó politikájától, hanem vissza is hatott rá. A birtokosok nemcsak meg akarták tartani megszerzett előjogaikat, hanem újabb és újabb gazdasági kiváltságok megszerzésére törekedtek, ez utóbbiak sok esetben válaszként jelentkeztek a gazdasági életben bekövetkező változásokra. A városok és a földesurak ugyanakkor saját hatáskörükben is igyekeztek olyan szabályokat alkotni, illetve érvényesíteni, melyek a területükön folyó gazdasági tevékenységeket, illetőleg kisebb vagy nagyobb mértékben saját gazdálkodásukat segítette elő. A gazdasági szerep megőrzéséhez és erősítéséhez a fejlődés és a fejlesztés infrastrukturális téren (például utak, hidak, révek, átkelők, városfalak, piacterek, lerakatok, műhelyek és más szolgáltatásokkal kapcsolatos színterek stb.) is elengedhetetlennek bizonyult, amely azonban jelentős kiadáso-

* A szerző az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport (LP2015-4/2015) vezetője.

kat követelt. Ez pedig arra sarkallta a városokat, illetve az egyházi és világi földesurakat, hogy az adóztatás mellett lehetőség szerint erősítsék pozícióikat a vállalkozói szférában (például malom vagy vágóhid bérbeadása, vámszedési jog megszerzése, szőlőgazdálkodásban, illetve bor- és marhakereskedelemben történő szerepvállalás, vagy nemesérc-, vas-, réz-, valamint sóbányászati részesedés) is jelen legyenek. Ráadásul a gazdaság szereplői között kialakulhatott egyfelől verseny, másfelől – egy-egy közös cél érdekében – hosszabb-rövidebb életű lazább vagy szorosabb, akár intézményes jelleget is öltő együttműködés. Ezek sok esetben válaszul szolgáltak egy-egy gazdasági folyamatra, és az ellentét, illetve az együttműködés maga is újabb folyamatot generált. A gazdasági kapcsolati háló általában nem szakadt meg a középkori magyar királyság határainál, hanem messze túlterjeszkedett azon. Ezek alapján nem túlzás azt állítani, hogy a magyar királyság a korabeli Európa gazdasági életének egyik főszereplője volt.

A Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport a gazdasági élet működésében és változásában szerepet játszó tényezők közül a magyar királyi hatalom és a városok gazdasági életben betöltött szerepét vizsgálja a középkor századaiban, sőt időnként még azon túl is, hiszen gazdaságtörténeti szempontból 1526 nem tekinthető korszakhatárnak. A vizsgált területekhez, illetve az azon belüli részterületekhez rendelt korszakhatárok a Lendület pályázat keretében különbözőek, azokat az egyes témák belső logikája szabja meg, figyelembe véve a vállalt feladat teljesíthetőségével kapcsolatos szempontokat is. Olyan programot kíván a csoport elindítani, mely a későbbi kutatások számára továbblépésre nyújt lehetőséget. Alapvető cél, hogy a történeti, régészeti, numizmatikai, heraldikai és művészettörténeti adatok együttes feldolgozásával olyan, jelenleg hiányzó alapk munkák – kézikönyvek, illetve kézikönyv jellegű tanulmánygyűjtemények, valamint forráskiadványok – készüljenek el, melyek a középkori magyar gazdaság alapjainak és a magyar királyság nemzetközi gazdasági életben betöltött szerepének alaposabb megismerését teszik lehetővé. A kutatócsoport munkájának hatékonyabbá tétele, a pályázat volumene és a tudományos utánpótlás biztosítása megkívánja, hogy a kutatócsoportban tudományos pályafutásuk különböző szakaszaiban járó – az MTA doktora címmel (Draskóczy István, Lövei Pál), PhD-fokozattal rendelkezők (Körmendi Tamás, Mordovin Maxim, Neumann Tibor, Skorka Renáta, Tóth Csaba), fokozatszerzés előtt állók (Kolláth Ágnes, Péterfi Bence), illetve PhD-hallgató (Kovács Viktória) – kutatók működjenek együtt.

A magyar királyi hatalom szerepe a gazdasági életben

A központi hatalom a gazdasági élet egyik fontos passzív és egyben aktív szereplőjének tekinthető. Így a kutatócsoport egyik fő feladata ennek a szerepnek a feltárása. Ezen kérdéskörön belül tervezzük egyrészt a királyi gazdaságpolitika alapját jelentő bevételek, másrészt a gazdasági élet működéséhez elengedhetetlen pénzverés, továbbá a királyság pénzügyigazgatását működtető intézményrendszer, s nem utolsósorban az uralkodó által biztosított gazdasági kiváltságok, illetve rendeletek vizsgálatát.

Kincstári bevételek

A magyar királyság jövedelmeinek vizsgálata, melynek tárgya a királyi monopóliumból fakadó jövedelmek (nemesérc-, só-, pénzverési monopólium) mellett a harmincad, a közvetlen és rendkívüli adók, valamint az egyéb bevételek (például zálogosítás, kölcsönök), magában hordozza annak a szükségességét, hogy a kutatócsoport a nemesérc- és a sóbányászatot is vizsgálja. A pályázati idő szűkös volta miatt azonban nincs lehetőség arra, hogy a középkor valamennyi magyar uralkodójának bevételeit számba vegyünk, teljes feldolgozás csupán az Árpád- és Anjou-kor tekintetében várható. Az Árpád-kori királyi adózás történetének Eckhart Ferenc munkája óta monografikus összegzése nem született,¹ Eckhart megállapításait a szakirodalom már több ponton módosította.² Az I. Károly kori adórendszert 1921-ben megjelent munkájában Hóman Bálint összegezte,³ azóta azonban több, eddig I. Károly reformjának tartott intézkedésről kiderült, már az Árpád-korban is érvényben lévő gyakorlatról van szó.⁴ Engel Pál *A 14. századi magyar pénztörténet néhány kérdése* című munkájában nemcsak átirta a 14. század addig ismert pénztörténetét, hanem a pénzüjtés rendszerének új értelmezését is adta.⁵ I. Lajos uralkodásának királyi adórendszerére vonatkozó monografikus munka eddig még nem született.⁶ Természetesen a témakört az összefoglaló feldolgozások mindegyike érintette, illetőleg egyes adófajták bemutatása is megtörtént, ezek legtöbbször azonban Eckhart és Hóman munkája előtt látott napvilágot,⁷ ezen túl leginkább egy-egy terület, népcsoport adózási viszonyait vizsgál-

- 1 Eckhart Ferenc: A királyi adózás története Magyarországon 1323-ig. Réthy, Arad, 1908.
- 2 Ld. pl. Hóman Bálint: Az első állami egyenes adó. Adalék az európai adótörténethez. Történelmi Szemle 1. (1912) 161–184.; Erdélyi László: Az első állami egyenes adó elmélete. Kolozsvár, 1912. (Kolozsvári értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből 3.); Hóman Bálint: Adó vagy földbér? Századok 47. (1913) 189–202.; Soflyosi László: A szőlő utáni adózás első korszaka. Agrártörténelmi Szemle 32. (1990) 22–50.; Uő: A szőlő utáni adózás új rendszere a 13–14. századi Magyarországon. Történelmi Szemle 38. (1996) 1–43.; Uő: A földesúri járadékok új rendszere a 13. századi Magyarországon. Argumentum, Bp., 1998.; Weisz Boglárka: II. András jövedelmei: régi és új elemek. In: II. András és Székesfehérvár. Szerk. Kerny Terézia–Smohay András. Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, Székesfehérvár, 2012. 49–80.
- 3 Hóman Bálint: A Magyar Királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Budavári Tudományos Társaság, Bp., 1921. (Reprint: Nap Kiadó, Bp., 2003.).
- 4 Ld. pl. Weisz Boglárka: A nemesérbányákból származó királyi jövedelmek az Árpád-korban. In: Középkortörténelmi tanulmányok 5. Szerk. Révész Éva–Halmágyi Miklós. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2007. 247–259.; Uő: A kamara haszna okán szedett collecta. In: „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Szerk. Bagi Dániel–Fedeles Tamás–Kiss Gergely. Kronosz, Pécs, 2012. 547–558.; Uő: Entrate reali e politica economica nell’età di Carlo I. In: L’Ungheria angioina. A cura di Enikő Csukovits. Viella, Roma, 2013. 205–236.
- 5 Engel Pál: A 14. századi magyar pénztörténet néhány kérdése. Századok 124. (1990) 25–93.
- 6 Legrészletesebben Illés József foglalkozott a kérdéssel. Illés József: Az Anjou-kori társadalom és adózás. Politzer, Bp., 1900. 38–90.
- 7 Ld. pl. Thallóczy Lajos: A Kamara Haszna (lucrum camarae) története kapcsolatban a magyar adó- és pénzügy fejlődésével. Weiszmann, Bp., 1879.; Sindelár József: Adatok a marturina történelmi fejlődéséhez az oklevelek alapján. Bölcsészdoktori értekezés. Esztergom, 1900.; Vjekoslav Klaić:

ták.⁸ Az elmúlt évtizedekben – a fentebb érintetteken kívül – több olyan tanulmány született,⁹ melyek módosították addigi tudásunkat, és a vizsgált korszak adó- és királyi jövedelemrendszerének újragondolását teszik szükségessé. A monopóliumokra, az adókra és a király egyéb bevételi forrásaira vonatkozó adatok módszeres összegyűjtése és elemzése lehetőséget nyújt arra, hogy a vizsgált korszak uralkodói jövedelmeiről a lehető legteljesebb képet kapjunk.

Szintén a tervek között szerepel a későbbi korszakok egyes adófajtáinak elemzése, egy-egy terület adózásának vizsgálata,¹⁰ ahogy a forráskiadás is a késő középkori királyi bevételekhez, kiadásokhoz kötődik. Az 1496 tavaszán hűtlen keze-

Marturina. Slavonska daća u srednjem vijeku. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razredi filologičko-historički i filosofičko-juridički 62. (1904) 114–213.

- 8 Ld. pl. *Ivan Kampuš*: Prilog poznavanju poreznog sustava u Slavoniji u vrijeme Arpadovića. Historijski Zbornik 43. (1990) 287–315.; *Draskóczy István*: A szászöldi adóztatás kérdéséhez. In: Perlekedő évszázadok. Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára. Szerk. Horn Ildikó. ELTE Középkori és Kora Újkori Történelmi Tanszéke, Bp., 1993. 81–100.; *Weisz Boglárka*: Királyi adók Szlavóniában a középkor első felében (11–14. sz.). In: Aktualitások a magyar középkorkutatásban. In memoriam Kristó Gyula (1939–2004). Szerk. Font Márta–Fedele Tamás–Kiss Gergely. PTE BTK TTI Középkori és Kora Újkori Történelmi Tanszék, Pécs, 2010. 125–140.
- 9 Ld. pl. *Zolnay László*: István ifjabb király számadása 1264-ből. Budapest Régiségei 21. (1964) 79–111.; *Kristó Gyula*: Öt pondust fizetők és a várhospesek. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica 92. (1991) 25–35.; *Ifj. Barta János–Barta Gábor*: III. Béla király jövedelmei (Megjegyzések középkori uralkodóink bevételeiről). Századok 127. (1993) 413–449.
- 10 A későbbi korszakok adóira, kincstári bevételeire az utóbbi évtizedekben született munkák közül ld. pl. *Fügedi Erik*: Mátyás király jövedelme 1475-ben. Századok 116. (1982) 484–506.; *János M. Bak*: Monarchie im Wellental. Materielle Grundlagen des ungarischen Königtums im fünfzehnten Jahrhundert. In: Das spätmittelalterliche Königtum im europäischen Vergleich. Hrsg. Reinhard Schneider. Thorbecke, Sigmaringen, 1987. (Vorträge und Forschungen 32.) 347–384.; *Kubinyi András*: A Mátyás-kori államszervezet In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Szerk. Rázsó Gyula–Molnár László. Zrínyi, Bp., 1990. 97–116.; *Draskóczy István*: Kamarai jövedelem és urbura a 15. század első felében. In: Gazdaságtörténet – könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára. Szerk. Buza János. MTA–BKÁE Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoport, Bp., 2001. 147–166.; *Engel Pál*: A Magyar Királyság jövedelmei Zsigmond korában. In: *Uő*: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Vál., szerk., a jegyzeteket gondozta Csukovits Enikő. Osiris, Bp., 2003. 426–432.; *Kubinyi András*: A budai vár udvarbírói hivatala (1458–1541). Kísérlet az országos és a királyi jövedelmek szétválasztására. In: *Uő*: Tanulmányok Budapest középkori történetéről. I–II. Budapest Főváros Levéltára, Bp., 2009. I. 241–268.; *Simon Zsolt*: Az erdélyi százok adói Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt. In: Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Szerk. Mikó Gábor–Péterfi Bence–Vadas András. ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2012. 145–154.; *Draskóczy István*: Egy olasz követjelentés tanúsága Mátyás bevételeiről. In: Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Gondozta Balogh Elemér–Homoki-Nagy Mária. SZTE ÁJK, Szeged, 2013. 173–184.; *C. Tóth Norbert–Lakatos Bálint–Mikó Gábor*: A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421–1425). A szentszéki bíráskodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején. MTA–SZTE–MOL–HM Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, Bp., 2014. 179–199.

léssel megvádolt Ernuszt Zsigmond¹¹ kincstartó 1494–1495. évi működésének vizsgálatához kapcsolódó királyi számadáskönyv kritikai közlését tervezzük,¹² mely, miként Kubinyi András fogalmazott: „különösen megérdemelne egy modern, részletes bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátott kritikai kiadást”.¹³

A bányászattörténet tekintetében a kutatócsoport figyelme az egész középkorra, sőt az azt követő időszakra is kiterjed. A téma a magyar történetírásban korábban hangsúlyos helyet foglalt el,¹⁴ mára azonban – a vas- és sóbányászat kivételé-

-
- 11 Ernuszt személyére legújabbán ld. *Fedeles Tamás*: Csáktornyai Ernuszt I. Zsigmond (1473–1505). In: A pécsi egyházmegye története. I. A középkor évszázadai (1009–1543). Szerk. Fedeles Tamás–Sarbak Gábor–Sümegei József. Fény Kft., Pécs, 2009. 132–136.
- 12 A kézirat az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található: OSZKK Codices Latini Medii Aevi 411. A számadáskönyv korábbi kiadását több olvasási és sajtóhibával ld. *Johann Christian Engel*: Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer. Halle, 1797. 17–181. A pécsi egyházmegyére vonatkozó részt kiadta Koller József, ld. *Josephus Koller*: Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. IV. Complectitur res gestas ab anno MCCCCLIX ad MDV. Landerer, Posonii, 1796. 475–490. A számadáskönyv Veszprém megyei adóelszámolásra vonatkozó részét kiadta Solymosi László, ld. *Solymosi László*: Veszprém megye 1488. évi adóaljstroma és az Ernuszt-féle megyei adószámadások. In: Tanulmányok Veszprém megye múltjából Szerk. Kredics László. Veszprém, 1984. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 3.) 212–213. Fedeles Tamás a számadáskönyv Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárattal kapcsolatos adatait adta ki és fordította magyarra, ld. *Fedeles Tamás*: A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495). Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2012. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27.) 176–222. Vö. még *Kubinyi András*: A királyi kincstartók oklevéladó működése Mátyástól Mohácsig. Levéltári Közlemények 28. (1958) 45–49.; *Solymosi László*: Az Ernuszt-féle számadáskönyv és a középkor végi népességszám. A középkori megyei adószámadások forrásértéke. Történelmi Szemle 28. (1985) 414–436.; *Kubinyi András*: A magyar királyság népessége a 15. század végén. Történelmi Szemle 38. (1996) 135–163.; *Uő*: A késő-középkori Magyarország történeti demográfiai problémái. Történeti Demográfiai Évkönyv 2001. 105–119.
- 13 Az idézet Kubinyi András egyik könyvismertetéséből származik. *Kubinyi András*: Olga Łaszczynska, Rachuuki buiowy zamku krakowskiego 1535 (Krakow 1955) – Olga Łaszczynska, Rachuuki generale Seweryna Bonéra 1545 (Krakow 1955). Tanulmányok Budapest Múltjából 12. (1957) 566.
- 14 Ld. pl. *Wenzel Gusztáv*: Magyarország bányászatának kritikai története. MTA, Bp., 1880.; *Paulinyi Oszkár*: A középkori magyar réztermelés gazdasági jelentősége. In: Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére. Sárkány-Nyomda, Bp., 1933. 402–439.; *Günther Probst*: Die niederungarischen Bergstädte. Ihre Entwicklung und wirtschaftliche Bedeutung bis zum Übergang an das Haus Habsburg (1546). Steiner, München, 1966.; *Oszkár Paulinyi*: The Crown Monopoly of the Refining Metallurgy of Precious Metals and the Technology of the Cameral Refineries in Hungary and Transylvania in the Period of Advanced and Late Feudalism (1325–1700) with data and Output. In: Precious Metals in the Age of Expansion. Ed. Hermann Kellebenz. Klett-Cotta, Stuttgart, 1981. 27–39.; *Heckenast Gusztáv*: A magyarországi vaskohászat története a feudalizmus korában a XIII. század közepétől a XVIII. század végéig. Akadémia, Bp., 1991.; *András Kubinyi*: Der Eisenhandel in den ungarischen Städten des Mittelalters. In: Stadt und Eisen. Hrsg. Ferdinand Opll. Österreichischer Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung, Linz/Donau, 1992. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 11.) 197–206.; *Paulinyi Oszkár*: Gazdag föld – szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából. Szerk. Buza János–Draskóczy István. Budapesti Corvinus Egyetem–Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Alapítvány–Miskolci Egyetem, Bp., 2005.

vel¹⁵ – háttérbe szorult,¹⁶ miközben jelentősége a nemzetközi szakirodalomban máig töretlen.¹⁷ A kutatócsoport, mint fentebb említettem, a nemesérc- és sóbányá-

- 15 Ld. pl. *András Kubinyi*: Königliches Salzmonopol und die Städte des Königreichs Ungarn im Mittelalter. In: Stadt und Salz. Hrsg. Wilhelm Rausch. Österreichischer Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung, Linz, 1988. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 10.) 213–232.; *Gömöri János*: Az avar kori és Árpád-kori vaskohászat régészeti emlékei Pannoniában. Magyarország iparrégészeti lelőhelykatasztere I. Vasművesség. – The Archaeometallurgical Sites in Pannonia from the Avar and Early Árpád Period. Register of industrial archaeological sites in Hungary I. Ironworking. Soproni Múzeum Régészeti Gyűjteménye, Sopron, 2000.; *Weisz Boglárka*: Megjegyzések az Árpád-kori sóvámolás és -kereskedelem történetéhez. Acta Historica 125. (2007) 43–57.; *Zsolt Simon*: Mineritul de sare în evul mediu în Transilvania și Maramureș. In: Sarea, Timpul și Omul. Catalog de expoziție. Ed. Valeriu Cavruc–Andrea Chiricescu. Editura Angustia, Sfântu Gheorghe, 2006. 92–96.; *Sarusi Kiss Béla*: Újabb adatok a murányi vasbányászatról. In: A vasművesség évezredei a Kárpát-medencében. Szerk. Nagy Zoltán–Szulovszky János. Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szombathely, 2009. (Az anyagi kultúra a Kárpát-medencében 3.) 161–174.; *Draskóczy István*: Középkori sóbányászatunk egyes technikátörténeti kérdései: „Cum fodina seu puteo salis”. In: Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből. Szerk. Vámos Éva–Vámosné Vigyázó Lilly. Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum–Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Bp., 2013. 193–200.; *Uő*: Sóbányászat és kereskedelem Magyarországon a középkorban. Valóság 57. (2014) 56–67.; *Uő*: A kőso bányászat átalakulása Erdélyben az Árpád-korban. In: Arcana tabularii. I–II. Tanulmányok Solyomosi László tiszteletére. Szerk. Bárány Attila–Dreska Gábor–Szovák Kornél. Bp.–Debrecen, 2014. II. 825–835.; *Gulyás László Szabolcs*: Városfejlődés a középkori Máramarosban. EME, Kolozsvár, 2014. (Erdélyi Tudományos Füzetek 280.) 59–74.
- 16 Ld. pl. *Weisz Boglárka*: A nemesércbányászathoz kötődő privilégiumok az Árpád- és az Anjou-korban. Történelmi Szemle 50. (2008) 141–161.; *Draskóczy István*: Nagybánya bányászata az 1480-as években: Szempontok a város pecsétjének történetéhez In: Auxilium historiae. Tanulmányok a hetvenesztendős Bertényi Iván tiszteletére. Szerk. Körömdi Tamás–Thoroczkay Gábor. ELTE BTK, Bp., 2009. 105–113.; *Szemán Attila*: Bányásztörténeti tanulmányok. Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, Rudabánya, 2009. 3–60.; *Boglárka Weisz*: Mining Town Privileges in Angevin Hungary. The Hungarian Historical Review 2. (2013) 288–312. Ezekon túl elsősorban összefoglaló jellegű munkák születtek a korábbi szakirodalomra, mindenekelőtt Wenzel munkásságára alapozva, mint például *Zsámboki László*: Magyarország ércbányászata a honfoglalástól az I. világháború végéig. In: Közlemények a magyarországi ásványi nyersanyagok történetéből. I. Szerk. Zsámboki László. Nehézipari Műszaki Egyetem, Miskolc, 1982. 13–48.; A magyar bányászat évezredes története. Szerk. Faller Gusztáv–Kun Béla–Zsámboki László. Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, Bp., 1996., illetőleg az egyes bányavidékek történetének feldolgozása történt meg, mint például *Balogh Béla*: Bányászat és pénzverés a Gutin alatt. Nagybánya és környékének bányászata, ércfeldolgozása és pénzverése 1700 előtt. Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeum, Miskolc–Rudabánya, 2001.
- 17 Ld. pl. Konjunkturen im europäischen Bergbau in vorindustrieller Zeit. Festschrift für Ekkehard Westermann zum 60. Geburtstag. Hrsg. Christoph Bartels–Markus Denzel. Steiner, Stuttgart 2000. 23–84.; *Ekkehard Westermann*: Silberrausch und Kanonendonner. Deutsches Silber und Kupfer an der Wiege der europäischen Weltherrschaft. Schmidt-Römhild, Lübeck, 2001. (Handel, Geld und Politik vom frühen Mittelalter bis heute 4.); *Danuta Molenda*: Polski olów na rynkach Europy Srodkowej w XIII–XVII wieku. Institut Archeologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 2001.; *Martin Stefánik*: Die Anfänge der slowakischen Bergstädte. Das Beispiel Neusohl. In: Stadt und Bergbau. Hrsg. Karl Heinrich Kaufhold–Wilfried Reininghaus. Böhlau, Köln, 2004. (Städteforschung A/64.) 295–312.; *Ian Blanchard*: Mining, Metallurgy and Minting in the Middle Ages. I–III. Steiner, Stuttgart, 2001–2005.; Montan- und Industriegeschichte. Dokumentation

szat vizsgálatára helyezi a hangsúlyt, emellett a rézbányászat, közelebről az abból származó királyi bevétel és a 15. században fennálló rézispánság kérdése is a kutatás részét képezi.

Pénzverés

A királyi pénzverés tanulmányozása során a kutatócsoport egyrészt az éremtípusok – numizmatikai, heraldikai szempontú – vizsgálatára, másrészt a pénzletek feldolgozására helyezi a hangsúlyt. A kutatócsoport az Árpád-kori pénzverés főbb jellegzetességeit magán viselő, de új pénznemeket (aranyforint, garas) is felvonultató Anjou-kori éremtípusok katalógusának elkészítésére vállalkozik. Jóllehet I. Károly pénzveréséről bőségesen születtek munkák,¹⁸ fia, I. Lajos pénzügyei hátterbe szorultak.¹⁹ Ráadásul Huszár Lajos éremkorpuszának megjelenése óta²⁰ az Anjou-korból több új éremtípus került elő,²¹ ami szintén szükségessé teszi az Anjou-kor pénzveréséről eddig kialakult kép újragondolását.

A pénzekben fennmaradt heraldikai motívumok vizsgálatánál a kutatócsoport egyrészt a királyi címer, illetve az abból vett heraldikai elemek,²² másrészt a mes-

und Forschung. Industriearchäologie und Museum. Festschrift für Rainer Slotta zum 60. Geburtstag. Hrsg. Stefan Brüggerhof–Michael Farrenkopf–Wilhelm Geerlings. Schöning, Paderborn–München–Wien–Zürich, 2006.; *Stephen Rippon–Peter Claghon–Chris Smart: Mining in a Medieval Landscape. The Royal Silver Mines of the Tamar Valley.* University of Exeter Press Reed Hall, Exeter, 2009.

- 18 Pl. *Balogh Albin*: Adalék a magyar pénztörténethez I. Károly idejében. A Pannonhalmi Főapátsági Főiskola Évkönyve (1914–1915) 108–160.; *Schulek Alfréd*: Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. I. Károly Róbert. Numizmatikai Közöny 25. (1926) 138–195.; *Uő*: Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. II. A budai pénzverés Károly Róberttől Zsigmondig. Numizmatikai Közöny 30–31. (1931–1932) 48–70.; *Lajos Huszár*: Der Beginn der Goldgulden- und Groschenprägung in Ungarn. Numismatický Sborník 12. (1971–1972) 177–184.; *Pohl Artúr*: A magyar aranypénzverés kezdete. Numizmatikai Közöny 76–77. (1977–1978) 67–71.; *Szűcs Jenő*: Szlavóniai báni dénárók Erdélyben. Kereskedelem-történet a pénztörténet tükrében (1318–1336). Századok 120. (1986) 591–638.; *Marek Budaj*: Počiatki razby grošov v Uhorsku a kremnická mincovňa. In: Baníctvo a Mincovníctvo v Dejínách Slovenska. Ed. Daniel Haas Kianička. Národná Banka Slovenska–Múzeum mincí a medailí Kremnica, Kremnica, 2013. 25–36.
- 19 *Schulek Alfréd*: Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. II. i. m. (18. jz.); *Pohl Artúr*: Pénzverés Nagy Lajos korában. Numizmatikai Közöny 80–81. (1981–1982) 71–76.; *Lajos Huszár*: Denarii Saraceni. In: Nummus et Historia. Ryszardowi Kiernowskiemu w sześćdziesięciolecie urodzin przyjaciele, koledzy, uczniowie. Ed. Stefan Krysztof Kuczyński–Stanislaw Suchodolski. Warszawa, 1985. 171–175.; *Csaba Tóth*: Der „Sarachen-Denar”. Folia Archaeologica 99–100. (2002) 349–366.; *Uő*: Mária királynő dénárjainak korrendje. Az Érem (2002) 2. sz. 7–12.; *Uő*: I. Lajos „szerecsenfejes” és „szentlászlós” dénárjainak korrendje. Az Érem (2003) 1. sz. 5–12., 2. sz. 1–6., (2004) 1. sz. 1–8.
- 20 *Lajos Huszár*: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Corvina, Bp.–München, 1979.
- 21 Pl. *Karamanzski Szergej*: Károly Róbert ismeretlen obulusa. Numizmatikai Közöny 84–85. (1985–1986) 169–170.; *Csaba Tóth*: Unpublizierte Anjou-zeitliche Münzen im Ungarischen Nationalmuseum. Folia Archaeologica 51. (2003–2004) 175–182.; *Kiss József Géza–Kiszely Csaba*: Károly Róbert ismeretlen obulusa – kormeghatározási problémák. Az Érem (2014) 1. sz. 8–9.
- 22 A pénzekben található uralkodói címerek katalógusát legutóbb Soós Ferenc tette közzé, ld. *Soós Ferenc*: A magyar fémpenz feliratai és címei. Argumentum, Bp., 2014.

ter- és verdejegyek heraldikai vizsgálatára helyezi a hangsúlyt.²³ „A Magyarországon vert ezüst és aranypénzekben látható két betű azt jelzi, hogy melyik pénzverő házban verték őket, s melyik kamaragróf idejében [...]. Az erdélyi Nagyszebenben a forintokra a H betűt [Hermannstadt – W. B.] és a kamaragróf címerét verték.”²⁴ Először I. Károly rendelte el, hogy a pénzekben a kamaraispán jele (*signum*) rajta legyen,²⁵ kezdetben mégis inkább a verdére utaló jeleket láthatunk a pénzekben. I. Lajos uralkodása alatt már elszaporodtak a kamaraispánok személyi jegyei. Zsigmond uralkodása alatt állandósult a rendszer végső formája: azaz az éremkép egyik oldalán a pénzverde helyének, a másik oldalán pedig a pénzverésért felelős tisztviselő nevének kezdőbetűje szerepel, mind a verde-, mind a mesterjegy lehetett szimbólum vagy címer is.²⁶ E szimbólumok, címerek vizsgálata pedig szorosan kapcsolódik a következő résztémához, a pénzügyigazgatási szervezet archontológiájának elkészítéséhez is.

Az éremlélet-kataszterek terén Magyarország a szomszédos országokhoz képest jelentős lemaradásban van. Az elmúlt évtizedekben az osztrák, román, az egykori jugoszláv és a szlovák kutatás mind összeállította a magyar szakemberek számára is többé-kevésbé jól használható leletkatasztereit,²⁷ így már egyre sürgetőbbé

- 23 Huszár Lajos katalógusában a korábbi munkákkal ellentétben verdejegyeket is közöl (*Huszár, L.: Münzkatalog* i. m. [20. jz.]). Pohl Artúr már nem csak közölte az egyes jeleket, de kísérletet is tett azok feloldására (*Artur Pohl: Ungarische Goldgulden des Mittelalters [1325–1541]. Akademische Druck- und Verlagsanstalt, Graz, 1974. 39–44.; Uő: Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300–1540. Akademische Druck- und Verlagsanstalt–Akadémiai, Graz–Bp., 1982.*) A középkori magyar aranyforintok típusairól, ill. verde- és mesterjegyeiről Soós Ferenc legújabb, eddig még publikálatlan kutatási eredményeit is felhasználva nemrégiben jelent meg a jelenleg legteljesebb referenciakatalógus, ld. *Lengyel András: Aranykönyv 1325–1540. Magyar Nemzeti Múzeum–Pannonia Terra Numizmatika Kft., Bp., 2013.*
- 24 *Hans Dernschwam: Erdély – Besztercebánya – Törökországi útinapló. Közreadja Tardy Lajos. Európa, Bp., 1984. 132–133.*
- 25 1338: *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457. Ed. Franciscus Döry–Georgius Bónis–Vera Bácskai. Akadémiai, Bp., 1976. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II.: Forráskiadványok 11.) 98.; 1342: uo. 113.*
- 26 A verde- és mesterjegyek legutóbb megjelent azonosításaihoz ld. pl. *Gyöngyössi Márton: Pénzgazdálkodás és monetáris politika a késő középkori Magyarországon. Gondolat, Bp., 2003. 243–313.; Soós Ferenc: Tévesen azonosított családi címerek a középkori magyar pénzekben. Turul 83. (2010) 88–91.; Gyöngyössi Márton: Magyar pénztörténet 1000–1540. Martin Opitz, Bp., 2012. 95–117.; Gyöngyössi Márton: Egyszarvú vagy farkas? Még egyszer a Szapolyaiak címerhasználatához. Turul 86. (2013) 66–70.; Neumann Tibor: A Szapolyaiak címerhasználatához. Válasz Gyöngyössi Márton írására. Turul 86. (2013) 71–73.; Draskóczy István: V. László budai aranyforintjának mesterjegyéről. Az Érem (2014) 1. sz. 10–15.*
- 27 *Nalezny minci na Slovensku. I–IV. Ed. Vojtech Ondrouch–Jozef Hlinka–Jana Novak–Eva Kolníková–Jan Hunka. Bratislava, 1956–1994.; Ivan Mirnik: Coin Hoards in Yugoslavia. British Archaeological Reports. BAR, Oxford, 1981.; Ana-Maria Velter: Transilvania în secolele V–XII. Interpretari istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul Carpatic, secolele V–XII. Paideia, București, 2002. Az osztrák leletkataszterekhez ld. *Hubert Emmerig: Münzfunde des Mittelalters und der Neuzeit in Österreich: Die Erschließung eines Quellenbestandes – Der Fundkatalog am Institut für Numismatik und Geldgeschichte der Universität Wien (FK/ING). In: Akten des 5. Österreichischen Numismatikertages Enns, 21.–22. Juni 2012.**

válík az egész Kárpát-medence egységes szempontok szerint létrehozott középkori²⁸ éremlelet-kataszterének elkészítése.²⁹ A szóban forgó éremleletek részben vagy teljesen feldolgozottak,³⁰ egy részük viszont közöletlen. A kutatócsoport az 1000 és 1437 közötti időszak éremlelet-kataszterének közreadását tervezi.

Pénzügyigazgatás

A pénzügyigazgatáson belül a kutatócsoport a kamarai kerületek történetének feltárását tekinti egyik fontos feladatának. A kamarai szervezet történetét archontológiai kutatások alapján lehet pontosabban felvázolni, éppen ezért a kutatócsoport egy olyan középkori pénzügyigazgatási archontológiát és prozopográfiát készít el, mely, természetesen, túlmutat a kamarai rendszeren. A kutatás során számba kell

Hrsg. Michael Alram–Hubert Emmerig–Reinhardt Harreither. Enns–Linz, 2014. (Forschungen in Lauriacum 15.) 143–148.

- 28 A római kori pénzleletek egységes szempontok szerinti feldolgozása már megindult, ld. Die Fundmünzen der Römischen Zeit in Ungarn. I. Komitat Fejér. Hrsg. Jenő Fitz–Rudolf Habelt. Kultura International Verlag, Bonn–Bp., 1990., II. Komitat Győr–Moson–Sopron. Hrsg. Vera Lányi. Bonn–Bp., 1993., III. Komitat Komárom–Esztergom. Hrsg. Ferenc Redő. Gebr. Mann Verlag–Archaeolingua, Berlin–Bp., 1999.
- 29 Természetesen eddig is készültek kisebb vagy nagyobb területeket vagy időszakokat, ill. pénztípusokat felőlről munkák. Ld. pl. *Kertay Viktor*: Egervidéki pénzleletek. Numizmatikai Közöny 5. (1906) 16–17.; *Berkeszi István*: Délmagyarország éremleletei. Csanád–Egyházmegyei Könyvnyomda, Temesvár, 1907. (Történelmi és régészeti értesítő 23.); *Huszár Lajos*: Éremlelőhelyek Veszprém megye területén. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 1. (1963) 151–160.; *Éri István*: Újabb Veszprém megyei éremleletek. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 6. (1967) 89–91.; *Gedai István*: Fremde Münzen im Karpatenbecken aus der 11.–13. Jahrhundert. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 21. (1969) 105–148.; *Nagy Ádám*: Numizmatikai lelőhelyek Csongrád megyében. Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1981–1982. 169–176.; *Ernst Oberländer-Tárnoveanu*: A 13–16. századi magyar pénzverés emlékei nyugaton. Itáliai, francia és katalán források 13–16. századból. Numizmatikai Közöny 102–103. (2003–2004) 43–54.; *Tóth Csaba*: A tatárjárás korának pénzekkel kezelt kincsleletei. In: A tatárjárás. Szerk. Ritoók Ágnes–Garam Éva. Magyar Nemzeti Múzeum, Bp., 2007. 79–90.; *Ujszászi Róbert*: A XII. századi magyar rézpenzék. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Bp., 2010. 145–162.; *Varga Máté*: Középkori és kora-újkorai éremleletek Somogy megyében. In: Fiatal középkoros régészek IV. konferenciájának tanulmánykötete. Szerk. Varga Máté. Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár, 2013. (A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 2.) 239–250.
- 30 Ld. pl. *Réthy László*: A margitszigeti árpádkori éremlelet. Archaeologiai Értesítő 14. (1894) 60–62.; *Kováts Ede*: A sólyomkői éremlelet. Numizmatikai Közöny 4. (1905) 12–15.; *Huszár Lajos*: Der Münzfund von Szank aus dem 13. Jahrhundert. Cumania 4. (1976) 265–274.; *V. Székely György*: 13. századi kincslelet Ladánybene–Hornyák-dombról. Cumania 8. (1984) 209–272.; *Gedai István*: Magyarországi éremlelet a keresztes hadjáratok korából. Folia Archaeologica 43. (1994) 243–250.; *Gyöngyössy Márton*: A Tárnok utcai aranyforintlelet. Budapest Régiségei 38. (2004) 93–106.; *Jan Hunka*: Mince z prikostlného cintorína v Ducovom. Slovenská Archeológia 59. (2011) 1–28.; *Marek Budaj–Marián Soják*: Florén Ludovíta I. zo Spišskej Novej Vesi. Denarius (2011) 1. sz. 16–20.; *Nagy Balázs*: Tatárjárás kori pénzleletek Pécsről. In: Fiatal középkoros régészek IV. konferenciájának tanulmánykötete i. m. (29. jz.) 227–238.; *Jozef Labuda–Marek Budaj*: Unikátne oboly Karola Róberta z banickej lokality Glazenberg v Banskej Štiavnici. Archaeologia Historica 39. (2014) 629–635.

venni azokat a személyeket, akik az adott korszakban a pénzügyigazgatás élén álltak, ideértve a királyi és királynéi tárnokmestert, a királyi és királynéi kincstartót, a kamaraispánt, a kamarahaszna-ispánt, az *urburarius*okat, a fősáfárt (*summus dispensator*) és a harmincadosokat. A prozopográfiai vizsgálatokat a pénzügyi szervezethez kapcsolódó személyek síremlékeinek művészettörténeti vizsgálata,³¹ valamint a bányászati és pénzügyi szakigazgatásban működő személyek által kibocsátott oklevelek pecsétjeinek vizsgálata teszi teljessé. A gazdasági igazgatásban működő személyek karrierképeinek heraldikai-szfragisztikai szempontú megközelítésére korábban még próbálkozások sem voltak, így a kutatás során feltárt bármely eredmény hozzájárul ismereteink bővüléséhez. A vizsgálatot emellett ki kell terjeszteni a bányavárosok vezetőire,³² elsősorban azért, hogy pontos képet tudjunk alkotni a bányavárosokban a városi bíró mellett megjelenő *comes* és *urburarius*,³³ illetve a kamaraispán közötti esetleges kapcsolatról, illetőleg e személyek viszonyáról a pénzügyi szervezetek élén álló vezetőhöz.³⁴ Ez utóbbi azért sem kerülhető meg, mert a bányavárosokban felbukkanó *comes*eket a szakirodalom kamaraispánoknak tekinti.³⁵ Az így nyert adatok egyrészt elősegítik az adott kor pénzügyigazgatásának megrajzolását, másrészt a prozopográfiai vizsgálatok az irányításban részt vevő személyek közötti kapcsolat feltárásában, a gazdaság tényleges irányítóinak társadalmi vizsgálatában nyújtanak segítséget.³⁶

31 Ld. pl. *Lővei Pál–Varga Livia*: Perényi János tárnokmester (†1458) sírköve. In: *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437*. Szerk. Beke László–Marosi Endre–Wehli Tünde. MTA Művészettörténeti Kutatócsoport, Bp., 1987. 297–298.; *Lővei Pál*: Kanizsai Miklós tárnokmester sírköve. *Soproni Szemle* 54. (2000) 163–167.

32 A mai Szlovákia területén lévő bányavárosok közül Besztercebánya, Selmecebánya, Breznóbánya, Gölnicbánya, Körmöcbánya, Újbánya, Rozsnyóbánya és Szomolnokbánya bírónak archontológiáját ld. *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*. Ed. Martin Štefánik–Ján Lukačka. Bratislava, 2010. 45., 67., 143., 157–158., 229–230. 300., 388., 441. Körmöcbánya vezetőinek archontológiájához a korábbi szakirodalommal ld. *Daniel Haas Kianička*: Kremnica mesto klenotov. *Encyklopedický sprievodca dejinami mesta. I. Zväzok od počiatkov do polovice 17. storočia*. Vydavateľstvo RAK, Budmerice, 2014. 55–57., 144–145.

33 A nagybányaiak számára 1376-ban kiállított kiváltságlevélben I. Lajos úgy rendelkezett, hogy a város bírója és esküdtjei a király comesével és urburariusával együtt ítélik a gonosztevők felett (*Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Stud. et op. Georgii Fejér. Typ. Universitatis, Budae, 1829–1844. IX/1. 500.*).

34 Vö. *Vojtech Bolerázsky*: Banská správa na strednom Slovensku od najstarších čias do r. 1526. *Sborník archivních prací* 7. (1957) 173.; *Weisz, B.*: Mining Town Privileges i. m. (16. jz.) 296–297.

35 Előfordult, hogy ugyanazon személy töltötte be a két hivatalt, így 1331. július 14-én Leopold királyi magister machinarum, körmöci kamaraispán, körmöci és árvai comes a körmöci bíróval és esküdtekkel együtt városi ügyben adott ki oklevelet (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [= MNL-OL], Diplomatikai Fényképgyűjtemény [= DF] 250 152.). Akad azonban arra is példa, hogy a két tisztséget két személy viselte, így 1371-ben Zámbo Miklós a körmöci kamaraispán (MNL-OL, Diplomatikai Levéltár 39 133., DF 243 868.) és Kratzer Frigyes a körmöci comes (DF 249 538.). Ráadásul a comes tisztség azon bányavárosokban is felbukkan, ahol nem működött kamarai központ.

36 Ld. pl. Arany Krisztina prozopográfiai adattárát a firenzeiek magyarországi gazdasági tevékenységéhez: *Arany Krisztina*: Firenzei kereskedők, bankárok és hivatalviselők Magyarországon 1370–1450. *Prozopográfiai adattár. Fons* 14. (2007) 483–549.

A pénzügyigazgatási szervezetre vonatkozó archontológiai és prozopográfiai ismeretek jelenleg hiányosak. Ennek egyik fő oka, hogy a Horváth Tibor Antal és Huszár Lajos által több mint fél évszázaddal ezelőtt a *Numizmatikai Közönyben* megjelentetett,³⁷ a középkori kamaraispánokra vonatkozó – a szerzők által is hiányosnak ítélt – lista forrásműként vonult be a szakirodalomba.³⁸ Emellett az eddig elkészült archontológiák nem tekinthetők teljesnek, hiszen akadnak köztük, amelyek csak egy szűkebb korszakot vizsgálnak,³⁹ előfordul, hogy csak egy-egy kamarára hoznak adatokat,⁴⁰ illetve kizárólag a pénzverést tekintik át,⁴¹ és időnként forráshivatkozásokat sem tartalmaznak.⁴² Ezeken túl pedig rendszerint nem tesznek különbséget a kamaraispánok, a kamarahaszna-ispánok és a kamarahaszna-ispánokkal egy időben megjelenő pénzverő- és bányakamara-ispánok között. A sókamarak vezetőiről nyomtatásban megjelent archontológiák szintén nem tekinthetők teljesnek,⁴³ csak az erdélyi sókamara-ispánok személyét mutatják 1397-ig, így az egyes sókamarai központokat és azok vezetőit nem tartalmazzák. A harmincadosok tekintetében szintén megjelentek már archontológiai táblák,⁴⁴ amelyek azonban csak a 14. század végéig hoznak adatokat. Az *urburarius*okról pedig archontológia még nem is született. Jóllehet a tárnokmester és a kincstartó tekinte-

37 Horváth Tibor–Huszár Lajos: Kamaragrófok a középkorban. *Numizmatikai Közöny* 54–55. (1955–1956) 21–33.; Huszár Lajos: Kamaragrófok a középkorban. I. kiegészítés. *Numizmatikai Közöny* 64–65. (1965–1966) 55–59.

38 Vö. Weisz Boglárka: Kamaraispánok az Árpád-korban. *Turul* 83. (2010) 79.

39 Wertner Mór: Adalékok a XIV. századbéli világi magyar világi archontológiához. III. *Történelmi Tár* 30. (1907) 166–167.; *Hóman B.*: A Magyar Királyság pénzügyei i. m. (3. jz.) 275–278.; Hermann, István: Finanzadministration in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts in Ungarn. ELTE Régészeti Intézet, Bp., 1987. (Régészeti dolgozatok II. 13.) 84–88.; Gyöngyössy Márton: Pénzgazdálkodás és monetáris politika a késő középkori Magyarországon. Gondolat, Bp., 2003. 243–313.; Weisz Boglárka: A szerémi és pécsi kamarák története a kezdetektől a XIV. század második feléig. *Acta Historica* 130. (2009) 52.; *Uő*: Kamaraispánok az Árpád-korban i. m. (38. jz.); Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. *História–MTA TTI*, Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) 248–249.

40 Krizskó Pál: A körmöci régi kamara és grófjai. MTA, Bp., 1880. (Értekezések a történeti tudományok köréből VIII./10.) 60–63.; Michal Matunák: Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice. *Vydalo slobodné a hlavné banské mesto Kremnica, Kremnici*, 1928. 133–138.; Szász Károly: Adatok a nagybányai pénzverő középkori kamaragrófjairól. *Numizmatikai Közöny* 54–55. (1955–1956) 34–35.; Huszár L.: A budai pénzverés története a középkorban. Akadémiai, Bp., 1958. 121–123.; Haas Kianička, D.: i. m. (32. jz.) 55–57., 69., 188–189.

41 Wolfgang Stromer: Die ausländischen Kammergrafen der Stephanskrone – unter den Königen aus den Häusern Anjou, Luxemburg und Habsburg – exponenten des Grosskapitels. *Hamburger Beiträge zur Numismatik* 27/29. (1973/1975) 107.; Pohl, A.: Ungarische Goldgulden i. m. (23. jz.) 39–44.; *Uő*: Münzzeichen und Meisterzeichen i. m. (23. jz.) 74–85.

42 Gyöngyössy Márton: Középkori magyar aranyforintok (Kincsek a Magyar Nemzeti Bank Látogatóközpontjából). Magyar Nemzeti Bank, Bp., 2005. 44–47.; *Uő*: Florenus Hungaricalis. Arany-pénzverés a középkori Magyarországon. Martin Opitz, Bp., 2008. 129–131.; *Uő*: Magyar pénztörténet 1000–1540 i. m. (26. jz.) 210–217.

43 *Hóman B.*: A Magyar Királyság pénzügyei i. m. (3. jz.) 278.; Hermann, I.: i. m. (39. jz.) 87.

44 *Hóman B.*: A Magyar Királyság pénzügyei i. m. (3. jz.) 279.; Hermann, I.: i. m. (39. jz.) 88.

tében szintén rendelkezünk archontológiákkal,⁴⁵ ennek ellenére az országos pénzügyek és pénzügyigazgatás legfőbb vezetői nem maradhatnak ki egy pénzügyigazgatási adatbázisból. A magyarországi pénzügyi szervezet archontológiája mind a magyar, mind a nemzetközi kutatás számára kézikönyvként szolgálhat, mivel a magyar gazdaságtörténet európai kapcsolatrendszerének újabb vetületére irányítja a figyelmet, hiszen a magyar pénzügyigazgatás történetében nem számít ritkaságnak, hogy itáliai és délnémet területekről származó személyek is szerephez jutnak abban.

Az archontológiai és prozopográfiai kutatások során létrehozott adatbázis segítségével lehetőség nyílik a pénzügyigazgatás szervezetének vizsgálatára, azon belül is az egyes kamarák történetének pontos leírására, a kamararendszerben bekövetkező változások bemutatására, az e mögött rejlő folyamatok feltárására. A kutatócsoport a kamarai igazgatás történetének feldolgozását annak kezdeteitől a 15. század elejéig tervezi, ezen időszakban ugyanis az intézmény jelentős változásokon ment keresztül. E kérdéskörben máig meghatározók Hóman Bálint Árpád- és I. Károly-kori királyi kamaraszervezetről kifejtett tételei,⁴⁶ a magyar kamarákra vonatkozó később megjelent munkák javarészt Hóman nézeteit vették át.⁴⁷ Az I. Lajos-kori kamarai szervezetről eddig részeredmények láttak napvilágot,⁴⁸ ahogy Zsigmond uralkodására vonatkozóan is.⁴⁹

45 *Wertner Mór*: Az árpádkori udvari tisztviselők sorozata. Történelmi Tár 1899. 659–669.; *Uő*: Adalékok a XIV. századi archontológiához i. m. (39. jz.) 161–166.; *Hóman B.*: A Magyar Királyság pénzügyei i. m. (3. jz.) 274–275.; *Fügedi Erik*: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása. Magyar Országos Levéltár, Bp., 1970. 107–108.; *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. História-MTA TTI, Bp., 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) I. 36–40., 52–56.; *Soós Ferenc*: Magyarország kincstartói 1340–1540. Argumentum, Bp., 1999.; *Zsodos A.*: i. m. (39. jz.) 61–64., 68–69.; *Gyöngyössy M.*: Magyar pénztörténet 1000–1540 i. m. (26. jz.) 207–210. Ez évben fejeződik be a „Magyarország világi archontológiája, 1458–1526” c. OTKA pályázat (K 100749), melynek keretében Horváth Richárd, Neumann Tibor, Pálosfalvi Tamás és C. Tóth Norbert dolgozik, ld. *Horváth Richárd–Neumann Tibor–C. Tóth Norbert*: Pontot az „i”-re. A Magyarország világi archontológiája című program múltja, jelene és közeli jövője. Turul 86. (2013) 41–44.

46 *Hóman Bálint*: Magyar pénztörténet 1000–1325. MTA, Bp., 1916. 457–472.; *Uő*: A Magyar Királyság pénzügyei i. m. (3. jz.) 197–243.

47 Ld. pl. *Tóth Csaba*: Pénzverdék az Anjou-kori Magyarországon. In: Emlékkönyv Bíró-Sey Katalin és Gedai István 65. születésnapjára. Argumentum, Bp., 1999. 307–314.; *Martin Stefánik*: Entstehung und Entwicklung der Berg- und Münzkammern und ihrer leitenden Beamten in den mittelslowakischen Bergstädten im Mittelalter. In: Wirtschaftslenkende Montanverwaltung – Fürstlicher Unternehmer – Merkantilismus. Zusammenhänge zwischen der Ausbildung einer fachkompetenten Beamtenschaft und der staatlichen Geld- und Wirtschaftspolitik in der frühen Neuzeit. Hrsg. Angelika Westermann–Ekkehard Westermann. Matthiesen, Husum, 2009. 29–65.; *Gedai István*: Károly Róbert pénzreformja. In: Károly Róbert és Székesfehérvár. Szerk. Kerny Terézia–Smohay András. Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, Székesfehérvár, 2011. 61–62.

48 *Kubinyi András*: A középkori körmöcbányai pénzverés és történeti jelentősége. In: Emlékezés a 650 éves Körmöcbányára. Magyar Numizmatikai Társulat, Bp., [1978.] 9–32.; *Hermann, I.*: i. m. (39. jz.).

49 Ld. pl. *Engel Pál*: Kamarahaszna-összeírások 1427-ből. Akadémiai, Bp., 1989. 3–21.; *Draskóczy István*: A sóigazgatás 1397. esztendei reformjáról. In: Változatok a történelemre. Tanulmá-

Gazdasági kiváltságok, rendeletek

A középkorban az uralkodók városoknak, világi és egyházi földesuraknak olyan kiváltságokat (például vámszedési-engedély, vámmentesség, kézműves privilégiumok) adományoztak, melyek a kedvezményezettek gazdasági pozícióit erősítették, ugyanakkor a magyar gazdaság működését is befolyásolták. A törvények szintén több esetben tartalmaznak olyan rendelkezéseket, melyek bizonyosan gazdasági folyamatokra adott válaszként értelmezhetők. A kiváltságok és jogszabályok módszeres összegyűjtése szorosan kapcsolódik a kutatás második nagy részterületéhez, a városok vizsgálatához, továbbá újabb szempontokat ad a gazdasági folyamatok feltárásához. Egy-egy kiváltsághoz kötődő szűkebb-tágabb időhatárt vagy kisebb-nagyobb területet felölelő adattárak, és azokat taglaló feldolgozások eddig is készültek,⁵⁰ a kutatócsoport ezekhez kíván kapcsolód-

nyok Székely György tiszteletére. Szerk. Erdei Gyöngyi–Nagy Balázs. BTM–ELTE Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tanszék, Bp., 2004. 285–293.; *Paulinyi Oszkár*: A körmöcbányai kamara 1434–1435. évi számadása. In: *Uő*: Gazdag föld – szegény ország i. m. (14. jz.) 171–182.; *Draskóczy István*: Sókamara és város–vidék kapcsolata Debrecenben az 1430-as években. In: Debrecen város 650 éves. Várostarténeti tanulmányok. Szerk. Bárány Attila–Papp Klára–Szálkai Tamás. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2011. 149–172.; *C. Tóth Norbert*: Vas megye 1427. évi „adókerülői” és a kamarahaszna adminisztrációja. *Vasi Szemle* 64. (2010) 670–684.; *Gyöngyössi Márton*: „Gazdag föld–szegény ország”: magyarországi aranytermelés és aranypénzverés Luxemburgi Zsigmond korában. In: „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris”. Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából. Szerk. Bárány Attila–Pósán László. Printart-Press Kft., Debrecen, 2014. 255–268.

- 50 Ld. pl. *Iványi Béla*: Bihar- és Bars-vármegyék vámhelyei a középkorban. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 12. (1905) 81–132.; *Domanovszky Sándor*: A szepesi városok árumegállító joga. Lőcse és Késmárk küzdelme az árumegállításért 1358–1570. MTA, Bp., 1922.; *Holub József*: Zala vármegye vámhelyei és úthálózata a középkorban. *Századok* 51. (1917) 45–60.; *Mályusz Elemér*: Turóczmégye vámhelyei és forgalma a középkorban. *Századok* 53. (1919) 34–56.; *Fügedi Erik*: Középkori magyar városprivilégiumok. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 14. (1961) 17–107.; *Kovács Béla*: Középkori vámok és vásáros helyek Heves megyében. *Archivum* 1. (1973) 15–30.; *Püspöki Nagy Péter*: Piacok és vásárok kezdetei Magyarországon 1000–1301. I. Az Árpád-kori vásártartás írott emlékei és azok kritikája az államszervezéstől a tatárjárásig. Madách, Pozsony, 1989.; *Draskóczy István*: Sáros megye vámhelyei a 14. században. In: *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Szerk. Csukovits Enikő. MOL, Bp., 1998. 45–61.; *Pach Zsigmond Pál*: A harmincadvám az Anjou-korban és a 14–15. század fordulóján. *Történelmi Szemle* 41. (1999) 231–276.; *Kubinyi András*: Vásárok a középkori Zala megyében. In: *Zala megye ezer éve*. Főszerk. Vándor László. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 2000. 53–60.; *K. Németh András*: Sokadalmak és hetipiacok a későközépkori Tolna megyében. *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve* 30. (2008) 281–295.; *Szende Katalin*: A magyar városok kiváltságolásának kezdetei. In: *Debrecen város 650 éves i. m.* (49. jz.) 23–48.; *Weisz Boglárka*: Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. MTA BTK TTI, Bp., 2012.; *Uő*: A királyketteje és az ispán harmada. Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében. MTA BTK TTI, Bp., 2013.; *Simon Zsolt*: Marosvásárhely késő középkori piacörzete. In: *Marosvásárhely történetéből*. III. Szerk. Pál-Antal Sándor–Simon Zsolt. Mentor, Marosvásárhely, 2013. 156–168.; *Gulyás László Szabolcs*: Vásári forgalom és vásárok a középkori Észak-Alföld és peremvidéke mezővárosaiban. In: *Piacok a társadalomban és*

ni, illetőleg ezeket akarja kiegészíteni, folytatni. A külföldi szakirodalomban is jelentős helyet foglalnak el az egyes kiváltságokhoz kötődő adattárak,⁵¹ a kutatócsoport tevékenységének szóban forgó része az ezekkel való összehasonlító vizsgálatok előkészítését is szolgálja.

A városok szerepe a gazdasági életben

A magyar királyság gazdasági életének nem volt olyan területe, melyben ne jutott volna kulcsszerep a városoknak. Az egyes városok gazdaságpolitikája azonban nem csak az ország életére gyakorolt hatást: ez volt az a tényező, mely csatlakoztatta a magyar királyságot a középkori Európa gazdaságának vérkeringésébe. A városok gazdaságpolitikája⁵² szorosan összefüggött a király gazdaságpolitikájával, ugyanakkor hatást is gyakorolt rá. A városi gazdálkodást három szinten lehet vizsgálni: az adminisztráció, az infrastruktúra és a saját vállalkozások szintjén.⁵³ A kutatócsoport az öt év alatt az első két szint vizsgálatára helyezi a hangsúlyt.

a történelemben. Szerk. Halmos Károly–Kiss Zsuzsanna–Klement Judit. Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület, Bp., 2014. (Rendi társadalom – polgári társadalom 26.) 103–114.

- 51 Ld. pl. *Otto Gönnerwein*: Das Stapel- und Niederlagsrecht. Böhlau, Weimar, 1939.; *Marjorie Nice Boyer*: Medieval French Bridges: A History. The Medieval Academy of America, Cambridge, 1976.; *Candace Adelson*: Documents for the Foundation of Tapestry Weaving Under Cosimo I de 'Medici'. In: Renaissance Studies in Honour of Craig Hugh Smyth. Ed. Andrew Morrogh–Fiorella Superbi Gioffredi–Piero Morselli–Eve Borsook. Giunti–Barbéra Universitaria, Firenze, 1985. 3–21.; *Adam Hildegard*: Das Zollwesen im fränkischen Reich und das spätkarolingische Wirtschaftsleben. Ein Überblick über Zoll, Handel und Verkehr im 9. Jahrhundert. Steiner, Stuttgart, 1996. (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Beiheft 126.); *Jessica Dijkman*: Shaping Medieval Markets. The Organisation of Commodity Markets in Holland, c. 1200 – c. 1450. Brill, Leiden–Boston, 2011. (Global Economic History 8.) 359–386.
- 52 A városi gazdálkodás vizsgálata jelentős szerepet foglal el a külföldi szakirodalomban. Az utóbbi években megjelent munkák közül ld. pl. *Gerhard Fouquet*: Stadtwirtschaft: Handwerk und Gewerbe im Mittelalter. In: Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Arbeitsgebiete – Probleme – Perspektiven. 100 Jahre Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Hrsg. Günther Schulz. Steiner, Stuttgart, 2004. (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Beiheft 169.) 69–94.; *Messen, Jahrmärkte und Stadtentwicklung in Europa. Foires, marches annuels et développement urbain en Europe*. Hrsg. Franz Irsigler–Pauly Michel. Porta Alba, Trier, 2007.; *Frank G. Hirschmann*: Die Stadt im Mittelalter. München, 2009. (Enzyklopädie Deutscher Geschichte 84.) 42–48.; *Städtische Wirtschaft im Mittelalter. Festschrift für Franz Irsigler zum 70. Geburtstag*. Hrsg. Rudolf Holbach–Michel Pauly. Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 2011.; *Textiles and the Medieval Economy. Production, Trade, and Consumption of Textiles, 8th–16th Centuries*. Ed. Angela Ling Huang–Carsten Jahnke. Oxbow Books, Oxford, 2015.
- 53 Vö. *Szende Katalin*: Városi gazdálkodás a középkori Magyarországon. In: Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon. Gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet. Szerk. Kubinyi András–Laszlovszky József–Szabó Péter. Bp., 2008. 411–446.

Az adminisztratív szint

A városok és a városias jellegű települések gazdasági jellegű kiváltságok (például vásártartás, kézműves monopólium, adó- és vámmentesség) megszerzésére, majd azok megtartására és kibővítésére törekedtek.⁵⁴ Ezek a kedvezmények tették lehetővé egyrészt, hogy a gazdasági élet színhelyeként szolgáljanak, másrészt, hogy polgárai, lakói minél jobb helyzetbe kerülve folytathassák gazdasági tevékenységüket. Ugyanezen célok érdekében is születtek meg azok a helyi rendeletek, rendelkezések, amelyeket a városok⁵⁵ vagy az azokban működő szervezetek adtak ki.⁵⁶ Ez utóbbiak közül különleges helyet foglalnak el a bányajogok,⁵⁷ amelyek szorosan kapcsolód-

-
- 54 Ld. pl. *Wenzel Gusztáv*: Kassa város parkettkészítése a XV. század kezdetén. MTA, Bp., 1870. (Értekezések a társadalomtudomány köréből II/3.); *Ondrej Halaga*: A Mercantilist Initiative to Compete with Venice: Kaschau's Fustiran Monopoly (1411). *Journal of European Economic History* 12. (1983) 407–437.; *Pach Zsigmond Pál*: A debreceni posztószövőök legrégebbi céhszabadalma. Egy 14. század végi oklevél utóélete. *Századok* 129. (1995) 69–100.; *Végh András*: Visegrád város kárhóztatós szabadságáról. In: „Es tu scholaris” Ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára. Szerk. F. Romhányi Beatrix–Grynaeus András–Magyar Károly–Végh András. BTM, Bp., 2004. 71–76.; *Skorka Renáta*: A céhrendszer kibontakozása; Iparosok a középkori Magyarországon. In: A magyar kézművesipar története. Szerk. Szulovszky János. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, Bp., 2005. 109–150.; A budai mészárosok középkori céhkönyve és kiváltságlevelői. Szerk. Kenyeres István. BFL–BTM, Bp., 2008.; *Weisz Boglárka*: Megszerezni és megtartani egy kiváltságot. A kassaiak vámmentessége. In: Ünnepi kötet Dr. Blazovich László 70. születésnapjára i. m. (10. jz.) 749–760.; *Uő*: Kassa kereskedelmi életének jogi háttere a középkorban. In: *Arcana tabularii* i. m. (15. jz.) II. 899–908.
- 55 Ld. pl. *Demkó Kálmán*: Késmárk város kereskedelmi szabályzata a XV-ik század elejéről. *Történelmi Tár* 1886. 137–140.; *Lederer Emma*: Bártfa város vászonszövő üzeme a XV. században. *A Bécsi Magyar Történelmi Intézet Évkönyve* 1934. 155.; *Karl Mollay*: Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn. *Akadémiai*, Bp., 1959. (*Monumenta Historica Budapestinensia* 1.); *Alzbeta Gácsová*: Spoločenská štruktúra Bardejova v 15. storočí a v prvej polovici 16. storočia. SAV, Bratislava, 1972.; *Mollay Károly*: Kereskedők, kalmárok, városok. *Moritz Pál kalmár (1511–1530)*. *Soproni Szemle* 45. (1991) 1–5.
- 56 Ld. pl. *Kemény Lajos*: A kassai kereskedők első czéhszabályzata 1475-ből. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 4. (1897) 190–192.
- 57 Ld. pl. Das Stadt- und Bergrecht von Banská Štiavnica/Schemnitz. *Untersuchungen zum Frühneuhochdeutschen in der Slowakei*. Ed. Ilpo Tapani Piirainen. Oulu, 1986.; *Kodex des Stadt- und Bergrechtes von Schemnitz*. Fassung nach der prachtvoll gefertigten Handschrift aus dem Jahre 1572. *Kódex Mestského a banského práva Banskej Štiavnice*. *Znenie podl'a skvostne vyhotoveného rukopisu z roku 1572*. Zur Herausgabe bereitete – Na vydanie pripravil a preložil Jozef Vozár. Košice, 2002.; *Das Stadt- und Bergrecht von Kremnitz*. *Mestské a banské právo Kremnice*. Ed. Mikuláš Čeklo. Banská Agentúra, Košice, 2004.; *Selmecbánya város középkori jogkönyve*. *Selmecbánya városi és bányajogi kódexe*. Fordította Fuchs Péter. MONTAN-PRESS, Bp., 2009.

nak külföldi bányajogokhoz,⁵⁸ és máig a nemzetközi kutatások érdeklődésének a középpontjában állnak.⁵⁹

A kutatócsoport tervei között szerepel a gölnici bányajog kritikai kiadásának, magyar nyelvű fordításának, továbbá a külföldi és a magyar királyság területéről származó más bányajogokhoz fűződő kapcsolatrendszerének feltárása. A gölnici bányajog szövege a magyar szakirodalomban Wenzel Gusztáv kiadásából („A régi gölniczbányai bányajognak feljegyzése”) ismert.⁶⁰ Wenzel azonban valójában nem a bányajogot, hanem két bányamesterhez szóló olyan utasítást közölt,⁶¹ amelyek mindegyike egy müncheni kódexben (Cgm. 561.) maradt fenn. A kézirat ezenfelül számos egyéb magyarországi bányászathoz és pénzveréshez kötődő forrást is megőrzött.⁶² Részben ugyanezen utasítások olvashatók a gölnici városkönyv két helyén, az egyik 1408., a másik 1487. évi datálással.⁶³ A gölnici bányajog (*Satzung und Ordnung der Berg Recht*) egy másolata a Besztercebányai Allami Levéltár Körmöcbányai Fióklevéltárban található, melyen évszámként ugyancsak 1487

58 Vö. pl. *Johann Adolf Tomaschek*: Deutsches Recht in Oesterreich im Dreizehnten Jahrhundert auf Grundlage des Stadtrechtes von Iglau. Von Tandler, Wien, 1859. 97–98.; *Adolf Zycha*: Die Geschichte des Iglauer Bergrechts und die böhmische Bergwerksverfassung. Berlin, 1900.; *Vízkelety András*: A selmeczi város- és bányajogról, a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött kéziratok alapján. Közlemények a magyarországi ásványi nyersanyagok történetéből 1. (1982) 197–207.; *Izsó István*: A selmeczi bányajogról egy jeles évforduló alkalmából. Bányászati és Kohászati Lapok. Bányászat 138. (2005) 29–34.

59 Ld. pl. *Europäisches Montanwesen im Hochmittelalter. Das Trienter Bergrecht 1185–1214*. Hrsg. Dieter Hägermann–Karl Ludwig. Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 1986.; *Guido Pfeifer*: Ius regale montanorum. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Rezeptionsgeschichte des römischen Rechts in Mitteleuropa. Aktiv Druck & Verlag, Ebelsbach am Main, 2002.; *Richard Marsina*: Das Stadt- und Bergrecht von Kremnica/Kremnitz. In: *Historisch-philologische Untersuchungen zu deutschsprachigen Handschriften aus der Slowakei. Von den Anfängen bis 1650*. Hrsg. Ilpo Tapani Piirainen–Jörg Meier. Berlin, 2009.; *Uő*: Das Stadt- und Bergrecht von Štiavnica/Schemnitz. In: *Historisch-philologische Untersuchungen i. m.*; *Dirk Moldt*: Deutsche Stadtrechte im mittelalterlichen Siebenbürgen. Korporationsrechte – Sachsenspiegelrecht – Bergrecht. Böhlau, Köln, 2009.

60 *Wenzel G.*: Magyarország bányászatának kritikai története i. m. (14. jz.) 326–328.

61 A második utasítást ld. uo. 328–330.

62 *Karin Schneider*: Die deutschen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München: Cgm. 501–690. Harraschowitz, Wiesbaden, 1978. 139–142. (a bányamesterrel kapcsolatos utasításokra vonatkozó rész: 141.), vö. *Kurt Rein*: Der Münchner Thurzo-Kodex. Südostdeutsches Archiv 9. (1966) 145–155.; *Uő*: Der Münchner Thurzo-Kodex cgm. 561. Südostdeutsches Archiv 10. (1967) 155–157. A müncheni kódexben található szövegek kiadása: *Uő*: Der Münchner Thurzo-Kodex cgm. 561. Südostdeutsches Archiv 11. (1968) 181–202.

63 DF 267 885. A városkönyv ezen részeinek nyelvészeti szempontú kiadása Ilpo Tapani Piirainen, az egész Stadtbuch szövegének szintén nyelvészeti szempontú kiadása Helmut Protze nevéhez kötődik, ld. *Ilpo Tapani Piirainen*: Das Bergrecht von Göllnitz nach Aufzeichnungen im Stadtbuch von 1432–1583 und in einer Handschrift aus Kremnitz aus dem 16. Jahrhundert. Z Minulosti Spiša 9–10. (2001/2002) 98–102.; *Helmut Protze*: Das älteste Stadtbuch der Königlich freien Bergstadt Göllnitz/Gelnica in der Unterzips und seine Sprache. Lang, Frankfurt am Main, 2002. 61–194.

szerepel.⁶⁴ A gölnici bányajog egy újabb, 1498-ban leírt változata szintén megtalálható a gölnici városkönyvben.⁶⁵ A különböző szövegvariánsok egymáshoz való viszonya, illetőleg ezeknek a felső-magyarországi bányavárosok 1487-ben Kassán elfogadott artikulusaival⁶⁶ vagy más bányavárosok rendelkezéseivel való kapcsolata egyelőre nem ismert.

Az egy-egy város gazdasági életének háttérében lévő kiváltságok feltárása és rendszerezése mellett a városok hazai és nemzetközi kereskedelemben betöltött szerepének vizsgálata is előtérbe kerül.⁶⁷ Az írott történeti források mellett kiemelten fontosnak tartjuk a régészeti leletanyag bevonását a kutatásba. A leletek közül a kutatócsoport a textilzárjegyek vizsgálatára helyez különös hangsúlyt. A végek szélén elhelyezett plombákon rögzítették a készítő személyét, a készítés helyét, azok felhelyezésével pedig elismerték, hogy a textil megfelel az adott város szabályzatában rögzített minőségnek és méretnek. A nemzetközi kutatásban fontos szerepet játszó textilzárjegy-kutatás⁶⁸ Magyarországon elhanyagolt terület,⁶⁹ jól-lehet a kereskedelem útján a középkori Magyarországra kerülő árucikkek legfon-

64 DF 250 141. A körmöci kézirat szövegét a nyelvész Ilpo Tapani Piirainen szintén kiadta, *Piirainen, I. T.*: i. m. (63. jz.) 102–106.

65 E szöveget Alojz Schuster szlovákra fordította, *Ján Marcinko: Gelnické Banské Právo*. Košice, 2004. 113–116.

66 A státútum szövege egyelőre csak a Cgm. 561. számú müncheni kódexből ismert, amit Wenzel Gusztáv közölt elsőként, *Wenzel G.: Magyarország bányászatának kritikai története* i. m. (14. jz.) 361–363.

67 Ld. pl. *Skorka Renáta*: Pozsony gazdasági szerepe a 15. század első felében a zálogszerződések tükrében. Századok 138. (2004) 433–463.; *Zsuzsa Teke*: Economics and Politics. The Relations between the Transylvanian Saxon Cities and Stephen III of Moldavia (1457–1490). *Melanges d’Histoire Generale* 1. (2007) 161–171.; *Arany Krisztina*: Firenzei–magyar kereskedelmi kapcsolatok a 15. században. In: *Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon* i. m. (53. jz.) 277–296.; *Kubinyi András*: Buda és Pest szerepe a távolsági kereskedelemben a 15–16. század fordulóján. In: *Uő: Tanulmányok Budapest középkori történetéről* i. m. (10. jz.) I. 361–406.; *Stanisław Kutrzeba*: Finanse i handel średniowiecznego Krakowa. Avalon Dariusz Filar, Kraków, 2009.; *Stanisław Andrzej Sroka*: Sredniowieczny Bardiow i jego kontakty z Małopolska. *Societas Vistulana*, Kraków, 2010.; *Skorka Renáta*: Pozsony a bécsi közvetítőkereskedelem ármékában. In: *Tiszteletkőr* i. m. (10. jz.) 301–311.; *Draskóczy István*: Krakkó–Budapest–Kassa és Árva megye a 16. század elején: Szempontok Buda és Krakkó gazdasági kapcsolataihoz. In: *Fehér lovag. Tanulmányok Csernus Sándor 65. születésnapjára*. Szerk. Gálffy László–Sáringer János. Lazi-SZTE BTK Középkori Egyetemes Történeti Tanszék, Szeged, 2015. 200–211.

68 Ld. pl. *Dieter Hittinger*: Tuchplomben. Warenzeichen des späten Mittelalters und der Neuzeit aus dem norddeutschen Küstengebiet. Shaker, Aachen, 2008.; *Bogdan Bobowski*: Plomby tekstylne z wykopalisk na terenie Dolnego Miasta w Gdańsku. *Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej w Łodzi*. Łódź, 2008.; *Geoff Egan*: Medieval and Later Trade in Textiles between Belgium and England. The picture from some finds of cloth seals. In: *Exchanging Medieval Material Culture. Studies on Archaeology and History Presented to Frans Verhaeghe*. Ed. Koen De Groote–Dies Tys–Marnix Pieters. Brussel, 2010. (Relicta Monografieën 4.) 55–66.

69 Ld. pl. *Lajos Huszár*: Merchants seals of the 16th and 17th centuries. *Folia Archaeologica* 13. (1961) 187–194.; *Endrei Walter*: Középkori textilbélyegekről. *A Textilipari Múzeum Évkönyve* 3. (1980) 7–27.; *Egan Geoff–Walter Endrei*: The Sealing of Cloth in Europe, with Special Reference to the English Evidence. *Textile* 13. (1982) 47–75.; *Endrei Walter*: Patyolat és posztó. Magvető, Bp., 1989.

tosabb részét a textíliák alkották, így a zárjegyek tanulmányozásával a csoport bővítheti⁷⁰ a textilkereskedelemről eddig megszerzett, elsősorban csak az írott forrásokra épülő ismereteket.⁷¹

Az infrastrukturális szint

A városok számára a gazdasági szerep megőrzéséhez és erősítéséhez a fejlődés és a fejlesztés infrastrukturális szinten is elengedhetetlen volt. A városi védművek, épületek, közutak, piacterek, kereskedelmi építmények, átkelőhelyek stb. szorosabb vagy lazább szálakkal kötődtek a város gazdasági életéhez. E tekintetben újabb előrelépés a történeti források (elsősorban számadáskönyvek) feltárása mellett a régészeti források bevonásával képzelhető el. A kutatás fő irányát a Győr város egyik középkori piacterén zajlott feltárások közép- és kora újkori rétegeinek feldolgozása jelöli ki.⁷² A városi piacterek és a gazdasági térhasználat vizsgálata eddig is a kutatás előterében állt.⁷³ A győri Széchenyi tér vizsgálatának különös

70 Vö. *Maxim Mordovin*: Late Medieval and Early Modern Cloth Seals in the Collection of the Hungarian National Museum. *Archaeologiai Értesítő* 139. (2014) 193–237.

71 A magyar királyságban ismert textilekre és a textilkereskedelemre ld. pl. *Székely György*: A németalföldi és az angol posztó fajtáinak elterjedése a XIII–XVII. századi Közép-Európában. *Századok* 102. (1968) 3–34.; *Endrei Walter*: Középkori angol textil-importunk gyapjűszövevei. *Századok* 104. (1970) 288–299.; *Pach Zsigmond Pál*: Magyarország nyugati gyapjűszövet-behozatala a XV. és XVI. század közepén. *Történelmi Szemle* 14. (1971) 24–34.; *Székely György*: Posztófajták a német és nyugati szláv területekről a középkori Magyarországon. *Századok* 109. (1975) 765–795.; *Teke Zsuzsa*: A firenzei szövet a 15. század második felében Magyarországon. In: *A textilművesség évezredei a Kárpát-medencében*. Szerk. Szulovszky János. Plusz Könyvek, Bp., 2014. 23–26.; *Benda Judit*: Posztókereskedelem és posztóboltosok a későközépkori Budán. *Uo.* 27–42.

72 Az első szisztematikus ásatást Gabler Dénes és Tomka Péter végezte 1968–1969-ben. Ezt követően Szőnyi Eszter és Tomka Péter vezetésével folyt feltárás 1998–1999-ben, ld. *Tomka Péter*: Győr, Széchenyi tér. Régészeti kutatások Magyarországon 1998. 148–149.; *Szőnyi Eszter–Tomka Péter*: Győr, Széchenyi tér. Régészeti kutatások Magyarországon 1999. 206–208.; *Szőnyi Eszter*: Győr-belvárosi ásatások. *Arrabona* 45. (2007) 123–132. A tér rekonstrukciója kapcsán végül 2008–2009-ben Bíró Szilvia irányította a munkálatokat, ld. *Bíró Szilvia–Molnár Attila–Szőnyi Eszter–Tomka Péter*: Régészeti kutatások a győri Széchenyi téren (2008–2009). Régészeti kutatások Magyarországon 2009. 39–52.

73 Ld. pl. *Bertalan Vilmosné*: Az óbudai piactér feltárása. Budapest 20. (1982) 2. sz. 33–35.; *Vörös István*: Egy 15. századi budavári ház állatsontleletei. A budavári középkori piacok hűselltátása a csontleletek alapján. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1992. 227–239.; *Solymosi László*: Veszprém korai történetének néhány kérdése. In: *Válaszúton. Pogányság – kereszténység, kelet – nyugat*. Konferencia a X–XI. század kérdéseiről. Szerk. Kredics László. Veszprém, 2000. 140–147.; *Imre Holl*: Marktplätze und Handwerker – Entwicklungstendenzen in Sopron im Spätmittelalter. *Archaeologiai Értesítő* 123–124. (1996–1997) 7–9.; *Altmann Júlia*: Piactér a középkori Óbudán. In: *Változatok a történelemre i. m.* (49. jz.) 59–63.; *Bezerédy Győző*: A pécsi piac a középkorban és a török alatt. *Pécsi Szemle* 6. (2003) 3. sz. 18–25.; *Kiss Gábor*: Topográfiai megfigyelések Vas vármegye Árpád-kori piachelyeihez. In: *Előadások Vas megye történetéről* 4. Szerk. Mayer László–Tilcsik György. Vas Megyei Levéltár, Szombathely, 2004. (Archivum Comitatus Castriferrei 1.) 399–408.; *Tóth Zsolt*: Régészeti feltárás 2008-ban Pécsen. *Pécsi Szemle* 11. (2008) 3. sz. 16–19.; *Végh András*: A budai német mészárosok céhkönyvének helyrajzi

jelentőségét az adja meg, hogy olyan területről van szó, melyet a középkor óta nem építettek be, ezért alkalmas arra, hogy a 13. századtól az elárusítóhelyek 16. századi lebontásáig megkíséreljük nyomon követni a kereskedelem színtereit, azok fejlődését és alakulását. Ugyanakkor az itt előkerült leletanyag a bel- és külkereskedelem szempontjából is értelmezhető. A városi infrastruktúra vizsgálata a piacterek, a gazdasági helyszínek mellett topográfiai kérdések taglalását, országosan pedig az úthálózat feltérképezését is szükségessé teszi. A középkori Magyarország úthálózatát bemutató monográfia eleddig nem született. A kutatások leginkább egy-egy megye vagy egy nagyobb régió úthálózatát, esetleg egy kereskedelmi útvonalat igyekeztek feltárni,⁷⁴ vagy a középkori utak jellemzőit mutatták be.⁷⁵ A kutatócsoport öt év alatt nem vállalkozhat a teljes középkori úthálózat rekonstruálására, jelentős előrelépések többek között egy-egy régió úthálózatát illetően azonban mindenképpen várhatóak.

Az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport, amint az látható, nem egyetlen, szűkebb tematikájú projektet kíván megvalósítani, hanem párhuzamosan többet. A résztémák ugyanakkor szorosabb vagy lazább szálakkal kötődnek egymáshoz. A magyar királyi hatalom gazdasági életben be-

vonatkozásai. In: A budai mészárosok céhkönyve i. m. (54. jz.) 57–72.; *Kubinyi András*: Budafelhévíz topográfiája és gazdasági fejlődése. In: *Uő*: Tanulmányok Budapest középkori történetéről i. m. (10. jz.) I. 127–140.; *Uő*: Buda kezdetei. Uo. 65–72.; *Tringli István*: Vásártér és vásári jog a középkori Magyarországon. *Századok* 144. (2010) 1291–1344.; *Benda Judit*: A piactól az árucarnokig. Kereskedelmi célra készült épületek a középkori Budán. *Történelmi Szemle* 53. (2011) 259–282.; *Uő*: A kereskedelem topográfiája. A kereskedők térhasználat a késő középkori Budán. *Korall* 45. (2011) 80–101.

74 Ld. pl. *Gárdonyi Albert*: Felső-Magyarország kereskedelmi útjai a középkorban. *Közgazdasági Szemle* 1908. (klny.); *Diószegi András*: A Magyarországon keresztülvezető kereskedelmi utak az Árpád-házi királyok idejében. Kolozsvár, 1909.; *Borcsiczky Béla*: A politikai változások befolyása Magyarországon kereskedelmi útjaira a XIV–XV. században. Fritsz Ármán ny., Bp., 1914.; *Holub József*: Zala vármegye vámhelyei és úthálózata a középkorban. *Századok* 51. (1917) 45–60.; *Glaser Lajos*: Dunántúl középkori úthálózata. *Századok* 63. (1929) 138–167., 257–285.; *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Akadémiai, Bp., 1963–1998. passim; *Pach Zsigmond Pál*: A Levante-kereskedelem erdélyi útvonala I. Lajos és Zsigmond korában. *Századok* 109. (1975) 3–32.; *Blazovich László*: A 14–16. századi úthálózat vázlata. In: *Uő*: Városok az Alföldön a 14–16. században. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2002. (Dél-alföldi évszázadok 17.) 47–56.; *Tóth Endre*: Via imperatoris (1217). In: „Quasi liber et pictura”. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Szerk. Kovács Gyöngyi. ELTE Régészettudományi Intézet, Bp., 2004. 575–580.; *Draskóczy István*: Szempontok az erdélyi sóbányászat 15–16. századi történetéhez. In: *Studia professoris – professor studiorum*. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára. Szerk. Almási Tibor–Draskóczy István–Jancsó Éva. Magyar Országos Levéltár, Bp., 2005. 96–99.; *Weisz Boglárka*: A Szilágyság helye a középkori magyar királyság gazdasági életében. In: *A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. sz.)*. Szerk. Hegyi Géza–W. Kovács András. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2012. (Erdélyi Tudományos Füzetek 277.) 249–251.; *Skorka Renáta*: A csökkentett vámtarifájú út kialakulása I. Károly uralkodása alatt. *Történelmi Szemle* 55. (2013) 451–470.; *Szilágyi Magdolna*: Városok, utak, kereskedelem. Az úthálózat szerepe Vas megye városi fejlődésében a 13–14. században. *Savaria* 36. (2013) 203–221.

75 Ld. pl. *Szilágyi Magdolna*: On the Road: The History and Archaeology of Medieval Communication Networks in East-Central Europe. *Archaeolingua*, Bp., 2014. (Series Minor 35.).

töltött szerepe tekintetében a kutatási programtól teljes feldolgozás várható a kezdetektől a Zsigmond-korig bezárólag, azaz elkészül a királyi bevételek monografikus szintű feldolgozása, az Anjou-kori éremtípusok katalógusa, az 1000 és 1437 közötti időszak éremlelet-katasztere, a pénzügyigazgatás vezetőinek és intézményeinek története, valamint a pénzügyigazgatási szervezet archontológiája. Ez utóbbi ugyanakkor időben tovább is megy, egészen a középkor végéig fogja vizsgálni az intézmények vezetőit. A későbbi korszakokra vonatkozóan részeredmények várhatók, így az Ernuszt Zsigmond kincstartó 1494–1495. évi működésének vizsgálatához kapcsolódó királyi számadáskönyv kritikai kiadása, valamint a késő középkori sóbányászat és -kereskedelem történetének feldolgozása. A városok gazdasági életben betöltött szerepének feltárása során két nagyobb lélegzetű munka megjelentetését tervezzük: a gölnici bányajog kritikai kiadását és a Magyarországon fennmaradt textilplombák katalógusának első részét. Ezekon túl a kereskedelem, a városi infrastruktúra, a városok gazdasági szerepe és az úthálózat kérdéskörében tervezünk tanulmányokat.